

การพัฒนาารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1 – 3 ปี โดยครอบครัวและชุมชน มีส่วนร่วม : กรณีศึกษาชุมชนตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์

The development on model for the promotion of 1 – 3 year old child development
through the participation of family and community : A case study of Tambon Banyang,
Amphoe Meuang, Changwat Burirum

ศิริกัญญา ฤทธิ์แปลก¹

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ศึกษาผลและเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน พื้นที่ศึกษา คือ หมู่ที่ 4 บ้านยาง ตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ กลุ่มตัวอย่างมี 2 กลุ่มคือ กลุ่มแกนนำในการค้นหารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี ได้จากการเลือกแบบเจาะจงจำนวน 20 คน และ กลุ่มเด็กอายุ 1-3 ปี และครอบครัว จำนวน 40 ครอบครัว รวบรวมข้อมูลโดยการสังเกต แบบสอบถาม การสนทนากลุ่ม และการสัมภาษณ์ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าสถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัย พบว่า การสร้างรูปแบบมี 6 ขั้นตอน คือ 1) การสร้างบรรยากาศการยอมรับของชุมชนและคัดเลือกแกนนำชุมชน 2) การสร้างความตระหนักและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การทำงานร่วมกัน 3) การระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา สำรวจความต้องการและหาแนวทางร่วมกัน 4) การวางแผนการดำเนินงาน 5) การดำเนินงานตามแผนงาน และ 6) สรุปประเมินผลรูปแบบ ผลจากการระดมการส่งเสริมให้ครอบครัวเห็นความสำคัญและเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มีระดับความรู้ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในระดับสูง มีการปฏิบัติในระดับดี และเด็กอายุ 1-3 ปี ร้อยละ 92.50 มีพัฒนาการโดยรวมสมวัย เงื่อนไขและปัจจัยสนับสนุนการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนครั้งนี้ คือ ภาวะผู้นำของกลุ่มแกนนำ วิสัยทัศน์ของชุมชน ความสนใจและความร่วมมือของชุมชน และกระบวนการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วม เงื่อนไขและปัจจัยอุปสรรคคือ ภาระงานของกลุ่มแกนนำ และการจัดสรรงบประมาณ

คำสำคัญ : การพัฒนาารูปแบบ พัฒนาารเด็กอายุ 1-3 ปี ครอบครัวและชุมชนมีส่วนร่วม

Abstract

This action research was aimed (1) to study a promotional model of 1-3-year-old child development with family and community participation and (2) to find its results and constraints. The study covered the area of Mu 4, Banyang, Tambon Banyang, Amphoe Meuang, Burirum. There were 2 sample groups: 20 community

¹อาจารย์ ประจำคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยเวสเทิร์น จังหวัดบุรีรัมย์

leaders selected purposively, and 40 children aged between 1- 3 years and their family members. The questionnaires, observations, focus groups, and interviews were used for data collection. Percentages, arithmetic means, standard deviations, and a content analysis were used for data analysis.

It was found that there were 6 steps in model building: (1) acceptance of the community and selecting its leader; (2) community recognition and collaborating attitude; (4) operation plans; (5) performing as planned; (6) evaluation and conclusion. The results yielded that the families recognized the significance of their participation in promoting 1 – 3 year old child development and acted accordingly. They gained knowledge of the promotion and conform well. 92.50 % of the 1-3 year old child had proper development for their ages. The supporting factors include leadership of the community leaders; the community visions, interest and collaboration; and the participatory research. The obstructive factors were the leaders' other responsibilities, and budget allocation.

Keywords : the development on model, 1-3 year olds child development, the participation of family and community

ความเป็นมาของปัญหา

ครอบครัวไทยในอนาคต คาดว่าจะมีรูปแบบครอบครัวเดี่ยวเพิ่มมากขึ้นเกิดสภาวะพ่อหรือแม่เลี้ยงเดี่ยว (Single parent) เพิ่มมากขึ้น รวมถึงสภาวะการณปัจจุบันที่ความบีบคั้นทางเศรษฐกิจเป็นสาเหตุให้พ่อแม่ต้องทำงานนอกบ้าน ในท้องถิ่นชนบทหลายครอบครัวพ่อแม่ต้องไปทำงานในตัวเมือง ต้องให้ลูกๆ อยู่ในความดูแลของผู้สูงอายุ ซึ่งอาจทำให้เด็กเติบโตมาอย่างไม่มีคุณภาพเท่าที่ควร ศูนย์เด็กเล็ก เป็นทางเลือกหนึ่งในสภาวะเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว การที่ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กที่มีมาตรฐานในชุมชนจะสามารถแบ่งเบาภาระของผู้ปกครองที่ต้องทำงานนอกบ้าน จากการประเมินผลการดำเนินงานศูนย์พัฒนาเด็กเล็กปี 2552 พบว่าองค์การบริหารส่วนท้องถิ่น (อปท.) ยังมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็กไม่ครอบคลุมทุกพื้นที่รวมทั้งยังขาดความพร้อมหลายด้าน เช่น ด้านวิชาการ นอกจากนี้จากการสำรวจแนวโน้มและสถานการณ์การ

พัฒนาเด็กและเยาวชน พบว่า เด็กและเยาวชนยังคงต้องเผชิญด้านความมั่นคงในการดำรงชีวิต ประกอบกับสถานการณ์สิ่งแวดล้อมที่มีความสำคัญต่อการบ่มเพาะความรุนแรงและไม่มีความปลอดภัย ทั้งนี้ส่วนหนึ่งเกิดจากการเลี้ยงดูของพ่อแม่และครอบครัว (คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ, 2554) ภายใต้หลักการพัฒนาแบบองค์รวม (Holistic) เครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนกระบวนการทำงานร่วมกันได้แก่กระบวนการสหวิชาชีพ (Multi-sectoral) ที่รวมเอาทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในแต่ละประเด็นของการพัฒนาเด็กเข้ามาทำงานร่วมกันตามทักษะวิชาชีพและความเชี่ยวชาญของตนเอง ดังที่ได้กล่าวถึงข้อดีของความร่วมมือกันวิธีการนี้ถือได้ว่าเป็นการพัฒนาที่มีประสิทธิภาพที่จะก่อให้เกิดผลการพัฒนาที่จะนำไปสู่ครอบครัวและชุมชนได้อย่างยั่งยืน (มูลนิธิกัลยาณมิตรเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน, 2557) เทคนิคการระดมความคิดอย่าง

สร้างสรรค์ (AIC) เป็นเทคนิคที่ระดมความคิดเห็นของประชาชนในชุมชนเพื่อช่วยกันวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชน เป็นเทคนิคที่มีศักยภาพในการสร้างพลังและกระตุ้นการยอมรับของชาวบ้านให้มีส่วนร่วมในการคิดการวางแผนเพื่อการพัฒนาชุมชนของตนเอง (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543)

ตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของจังหวัดบุรีรัมย์ ห่างจากเขตเทศบาลเมืองบุรีรัมย์ ประมาณ 5 กิโลเมตร ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีเชื้อสายเขมร ซึ่งยึดถือขนบธรรมเนียมประเพณีวัฒนธรรมและมีการช่วยเหลือพึ่งพาอาศัยกัน ประกอบกับการที่ผู้บริหารท้องถิ่นมีการทำงานอย่างต่อเนื่องมาหลายสมัยมีเป้าหมายร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่เพื่อให้ประชาชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี รวมทั้งมุ่งเน้นการสร้างความร่วมมือและทำงานร่วมกัน มีประชากรทั้งหมด 12,862 คน และจากการดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาการเด็กในโครงการพัฒนาระบบเฝ้าระวังภาวะโภชนาการของหญิงตั้งครรภ์และการเจริญเติบโตของเด็กแรกเกิดถึง 18 ปี ประจำปีงบประมาณ 2555 ภาวะการณั้เจริญเติบโตร้อยละเด็กอายุแรกเกิดถึง 5ปี มีส่วนสูงตามเกณฑ์ค่อนข้างสูงร้อยละ 81.5 (เป้าหมายร้อยละ 95) ร้อยละเด็กมีรูปร่างสมส่วนเท่ากับ 61.7 (เป้าหมายร้อยละ 90) ประกอบกับผลการรายงานผลการคัดกรอง และส่งเสริม/กระตุ้นพัฒนาการเด็กปฐมวัยช่วงอายุ 9, 18, 30 และ 42 เดือนจำนวนที่คัดกรองสงสัยพัฒนาการล่าช้าของเด็กอายุ 9, 18, 30 และ 42 เดือนเท่ากับ 7, 4, 5 และ 6 ตามลำดับ (โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยาง, 2557) เด็กกลุ่มนี้ต้องได้รับการกระตุ้นและติดตามอย่างต่อเนื่อง เจ้าหน้าที่สาธารณสุขเพียงฝ่ายเดียวไม่สามารถแก้ปัญหาให้หมดลงไปได้ สิ่งสำคัญคือต้องมีการให้ความรู้แก่พ่อแม่ ผู้เลี้ยงดูเด็กที่มีคุณภาพ และส่งเสริมให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการ

ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอย่างเป็นองค์รวมทั้งด้านร่างกายสติปัญญา อารมณ์และสังคม

ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนา รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยมี ส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนของชุมชนในตำบลบ้านยาง อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ โดยกลุ่มเป้าหมายที่เฉพาะเจาะจงคือเด็กอายุ 1-3 ปี เนื่องจากเป็นวัยที่เริ่มมีการรับรู้และมีการเรียนรู้จากสิ่งกระตุ้นภายนอก และเป็นพื้นฐานสำหรับช่วงอายุต่อไป วัยนี้ส่วนใหญ่จะได้รับการดูแลจากครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ ครอบครัวจึงเป็นเสมือนปัจจัยหลักที่จะช่วยพัฒนาเด็กวัยนี้ นอกจากนี้ชุมชนซึ่งประกอบด้วยองค์กรที่มีทำหน้าที่ดูแลชุมชน ผู้ปฏิบัติงานด้านสุขภาพ ด้านศึกษาจะได้ร่วมกันพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ครั้งนี้โดยใช้กรอบแนวคิดการนำเทคนิคการระดมความคิดเห็นอย่างสร้างสรรค์ (AIC) มาประยุกต์ใช้อันเป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและในอนาคตจะได้เป็นทรัพยากรที่มีประสิทธิภาพนำพาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน
2. เพื่อศึกษาผลการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน
3. เพื่อศึกษาเงื่อนไขปัจจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action research) ผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการประกอบด้วย กลุ่มแกนนำ ซึ่งเป็นผู้ร่วมค้นหารูปแบบในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต. อสม. จำนวน 20 คน และกลุ่มครอบครัวเด็ก อายุ 1-3 ปี ที่มีความสนใจและยินดีเข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 40 ครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วยเทคนิคที่ใช้ในการวางแผนขั้นเตรียมวิจัย ได้แก่ การจัดเวทีระดมความคิดเชิงสร้างสรรค์ (AIC) Focus group ผัง Reflective thinking เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบการสังเกตสภาพแวดล้อม แบบการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อสังเกตรายละเอียดของกิจกรรมในแต่ละขั้นตอนของการพัฒนารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี และพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมกิจกรรมการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี แบบสัมภาษณ์ความคิดเห็นของครอบครัวและชุมชนต่อรูปแบบการดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาการเด็ก 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูเด็ก และการปฏิบัติในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนของบิดามารดาหรือผู้เลี้ยงดูเด็ก และแบบประเมินพัฒนาการเด็ก ผลการหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถามความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนและแบบสอบถามการปฏิบัติตนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนมีความเชื่อมั่น 0.85 และ 0.82 สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลแบ่งเป็น ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทำการวิเคราะห์แบบสร้างข้อสรุปหรือการวิเคราะห์เชิงพรรณนา และข้อมูล

เชิงปริมาณทำการวิเคราะห์โดยการหาค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

ผลการวิจัย

ผลการวิจัย สรุปผลตามวัตถุประสงค์การวิจัยตามลำดับดังนี้

1. รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

การส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนครั้งนี้มีกระบวนการ 6 ขั้นตอน ดังต่อไปนี้

1.1 การสร้างบรรยากาศการยอมรับของชุมชนและคัดเลือกแกนนำ ผู้วิจัยได้ติดต่อประสานงานกับทางองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยาง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยางเพื่อ บูรณาการแผนปฏิบัติงานและโครงการวิจัย และได้ติดต่อประสานงานกับชุมชน โดยการไปเยี่ยมพบปะกับกลุ่มแกนนำของชุมชน แนะนำตนเองกับชุมชนพร้อมกับการศึกษาชุมชน และร่วมกับทางโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยางในการบริการสุขภาพประชาชนด้านการให้วัคซีนป้องกันโรค ร่วมกับการประเมินพัฒนาการตามช่วงอายุ และเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน รวมทั้งศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยางซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของนิเทศการฝึกปฏิบัติการพยาบาลเด็กและวัยรุ่น สำหรับนิสิตชั้นปีที่ 2 เมื่อศึกษาชุมชนและสร้างความคุ้นเคยกับชุมชนแล้วจึงได้คัดเลือกแกนนำที่มีความพร้อมและความสนใจในการเข้าร่วมกระบวนการวิจัย จำนวน 18 คน หลังจากนั้นจึงได้จัดการประชุมเพื่อคัดเลือกกลุ่มแกนนำเพิ่มเติมซึ่งได้รับการเสนอเพิ่มเติมอีก 2 คน รวมจำนวน 20 คน

1.2 ขั้นการสร้างความตระหนักและปรับเปลี่ยนกระบวนการทัศนคติ การทำงานร่วมกัน ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิค AIC

ในการสร้างความเข้าใจและความรู้สึกที่ดีต่อการ โดยให้ทุกคนได้เปิดใจถึงการทำงานที่ผ่านมา ซึ่งพบว่า การทำงานที่ผ่านมาทุกคนไม่ได้ประเมินผลการทำงานของแต่ละส่วน และสะท้อนผลให้ทุกฝ่ายรับทราบ ขาดการประสานงานกันเพราะการทำงานแบบแยกส่วนและแกนนำอาจจะไม่เข้าใจบทบาทของตนเองอย่างชัดเจน เมื่อทุกคนได้ตระหนักเห็นความสำคัญของการทำงานร่วมกันแล้ว จึงได้มีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการทำงานร่วมกันอีกครั้ง โดยผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคการคิดอย่างไตร่ตรอง พิสูจน์พิจารณา คิดย้อนกลับไปมาอย่างรอบคอบ หลายระดับ หลายแง่หลายมุม ทั้งในเชิงเหตุผลและเชิงประจักษ์ ก่อนจะตัดสินใจลงสรุป โดยให้ทุกคนได้แสดงความเห็นและภาพรวมของทุกคนเป็นวิสัยทัศน์ของกลุ่มแกนนำ และได้ร่วมกันพิจารณาผลการสำรวจและการศึกษาชุมชน

1.3 ขั้นระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา ผู้วิจัยดำเนินการสำรวจความต้องการและหาแนวทางร่วมกัน โดยการจัดเวทีประชาคมในเวทีใหญ่ ซึ่งประกอบด้วยกลุ่มแกนนำและตัวแทนของครอบครัวที่ยินดีเข้าร่วมกระบวนการ โดยการจัดเวทีกลุ่มแกนนำได้นำเสนอผลการสำรวจและศึกษาชุมชน เพื่อให้ทุกคนได้เห็นถึงสภาพปัญหา เมื่อทุกคนเห็นถึงสภาพปัญหาแล้ว จึงให้ทุกคนทบทวนและปรับปรุงวิสัยทัศน์ร่วมกัน และได้เสนอแนวทางในการดำเนินการร่วมกัน โดยแบ่งเป็นแต่ละกิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมที่ครอบครัวต้องปฏิบัติ กิจกรรมที่ชุมชนและครอบครัวต้องปฏิบัติร่วมกัน และกิจกรรมที่องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยาง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยาง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยางต้องปฏิบัติ กำหนดเป็นข้อตกลงร่วมกัน และกำหนดกิจกรรมที่ทุกฝ่ายต้องปฏิบัติร่วมกัน เวทีประชาคมในครั้งนี้มีการมีส่วนร่วมของครอบครัว ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

จึงได้รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเบื้องต้นที่สอดคล้องกับความต้องการของทุกฝ่าย

1.4 ขั้นการวางแผนการดำเนินงาน การดำเนินการในขั้นนี้เป็นการสรุปผลการจัดเวทีประชาคม โดยการจัดเวทีระดมความคิดเห็นของกลุ่มแกนนำเป็นการสรุปรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีที่มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นไปโดยแบ่งทีมดำเนินการในแต่ละฝ่าย คือ 1) ฝ่ายเฝ้าระวัง 2) ฝ่ายส่งเสริม 3) ฝ่ายติดตาม มีการกำหนดกิจกรรมต่างๆ รวมเป็นโครงการครอบครัวชุมชน รวมใจพัฒนาลูกน้อย และในการจัดเวทีครั้งที่ 2 เป็นการวางแผนการจัดโครงการ มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ฝ่ายเฝ้าระวังและติดตาม ได้กำหนดแผนในการเฝ้าระวังร่วมกันระหว่างชุมชน, องค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยาง ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านยาง และโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยาง ส่วนฝ่ายติดตามจะรับข้อมูลจากฝ่ายเฝ้าระวังในการติดตามเยี่ยมบ้าน

1.5 ขั้นดำเนินงานตามแผน การดำเนินการตามแผนงานโดยจัดให้มีการเฝ้าระวังภาวะโภชนาการ การคัดกรองพัฒนาการเบื้องต้น และการติดตามเยี่ยมบ้านเด็กที่สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้า และได้ดำเนินโครงการครอบครัว ชุมชน รวมใจพัฒนาลูกน้อย โดยจัดให้มีกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กในด้านต่างๆ และจัดกิจกรรมส่งเสริมให้แก่พ่อแม่ผู้ปกครอง รวมถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ครอบครัวได้ทำร่วมกัน

1.6 ขั้นสรุปและประเมินผลรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน พบว่าจากกระบวนการในการวิจัย และการจัดกิจกรรมต่างๆ ครอบครัวและชุมชนให้การร่วมมือเป็นอย่างดีในการเข้าร่วมกิจกรรม และมีความพอใจในการจัดกิจกรรมต่างๆ สิ่งทีกลุ่มแกนนำได้รับจาก

การค้นหารูปแบบในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก คือ ได้เรียนรู้ในการทำงานร่วมกัน ก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน จากกิจกรรมเสริมความรู้และกระบวนการมีส่วนร่วม ส่งผลให้กลุ่มพ่อแม่ผู้ปกครองได้มีการปฏิบัติตามข้อตกลง และมีความรู้ในการส่งเสริมพัฒนาการระดับสูง และมีการปฏิบัติในระดับดี และมีข้อเสนอแนะและสิ่งที่ควรปรับปรุงจากการสนทนากลุ่มของกลุ่มแกนนำ พบว่าควรมีให้มีกิจกรรมอย่างนี้ในต่อเนื่องทุกปี และขยายผลการดำเนินการไปยังหมู่บ้านอื่นในตำบลบ้านยาง

2. ผลการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

2.1 การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน จากกระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนพบว่า กระบวนการนี้ทำให้กลุ่มแกนนำ เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน ก่อให้เกิดการเรียนรู้และแลกเปลี่ยนประสบการณ์การทำงานร่วมกัน มีกระตมความคิดเพื่อหาแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งรูปแบบการทำงานร่วมกันก่อให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ครอบครัวเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดข้อตกลงในการดูแลบุตรของตน โดยข้อตกลงนั้นมีความสอดคล้องกับวัฒนธรรมชุมชนอีสาน การส่งเสริมพัฒนาการก็ควรใช้ภูมิปัญญาของท้องถิ่นอีสาน นอกจากนี้รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพด้านอื่นๆ

2.2 ระดับความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ของครอบครัว จากกระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน พบว่า ผู้ปกครองเด็กส่วนใหญ่มีความรู้อยู่ในระดับสูงทุกด้าน โดยมีความรู้ด้านร่างกาย ด้านภาษาและสติปัญญา ด้านอารมณ์ จิตใจ และด้าน

สังคม มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 5.54, 7.20, 6.77 และ 3.61 ตามลำดับ ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีของผู้ปกครองเด็ก (n = 40)

ความรู้	คะแนนเต็ม	$\bar{X}$	S.D.	ระดับความรู้
1.ด้านร่างกาย	6	5.54	0.44	สูง
2.ด้านภาษาและสติปัญญา	8	7.20	0.40	สูง
3. ด้านอารมณ์และจิตใจ	7	6.77	0.41	สูง
4. ด้านสังคม	4	3.61	0.46	สูง
รวม	25	5.78	0.43	สูง

นอกจากนี้จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ปกครองเด็กอายุ 1-3 ปี พบว่า ทุกคนคิดว่ามีความรู้ดีในการส่งเสริมพัฒนาการทางด้านร่างกายและด้านสังคมโดยมีข้อมูลสนับสนุนดังนี้ “..มีสมุดสีชมพู (สมุดบันทึกสุขภาพแม่และเด็ก) ได้อ่านและศึกษาวิธีการส่งเสริมตามที่แนะนำไว้ในเล่ม และได้คำแนะนำจากหมอที่อนามัยทุกครั้งไปจัดวัคซีน...” (นฤมล ศรีคนรัมย์, 2559)

2.3 การปฏิบัติในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี จากกระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี พบว่า ผู้ปกครองเด็กมีการปฏิบัติในภาพรวมอยู่ในระดับดี เมื่อพิจารณารายด้านพบว่า ผู้ปกครองเด็กมีการปฏิบัติในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กด้านร่างกายเพียงด้านเดียวอยู่ในระดับดีมาก ด้านภาษาและสติปัญญา ด้านอารมณ์และจิตใจ ด้านสังคมอยู่ในระดับดี โดยการปฏิบัติในการส่งเสริมด้านร่างกาย ด้านภาษาและสติปัญญา ด้านอารมณ์ จิตใจ และด้านสังคม มีคะแนน

เฉลี่ยเท่ากับ 4.57, 3.77, 3.83 และ 3.92 จากคะแนนเต็ม 5 ตามลำดับ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และระดับการปฏิบัติในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีของผู้ปกครองเด็ก (n = 40)

การปฏิบัติ	$\bar{X}$	S.D.	ระดับการปฏิบัติ
1. ด้านร่างกาย	4.57	0.39	ดีมาก
2. ด้านภาษาและสติปัญญา	3.77	0.29	ดี
3. ด้านอารมณ์และจิตใจ	3.83	0.34	ดี
4. ด้านสังคม	3.92	0.54	ดี
รวม	4.02	0.46	ดี

นอกจากนี้จากการสนทนากลุ่ม (Focus group) ผู้ปกครองเด็กอายุ 1-3 ปี พบว่าผู้ปกครองยังขาดความคิดที่จะให้ความสำคัญกับการปฏิบัติในการส่งเสริมพัฒนาการด้านอารมณ์ ด้านภาษาและสติปัญญาส่วนใหญ่คิดว่าเนื่องจากเด็กยังเล็กมาก ไม่จำเป็นต้องมีการเล่นให้ฟัง มักปล่อยให้เด็กเล่นกับของเล่นและเปลี่ยหลับไปเอง ด้านอารมณ์และจิตใจพบว่าผู้ปกครองมีการแสดงความรักด้วยการกอดจูบเด็กเป็นประจำ การลงโทษเด็กด้วยการตีจะทำเมื่อเด็กดื้อมากๆ ด้านสังคมมักจะพาเด็กไปเล่นกับเพื่อนบ้านที่

อาศัยอยู่ใกล้ๆ แต่เรื่องฝึกให้เด็กช่วยงานบ้านง่ายๆ ไม่ได้ฝึกให้เด็กทำเพราะเสียเวลา

2.4 พัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี การประเมินพัฒนาการเด็กโดยรวมใช้แบบทดสอบพัฒนาการเด็ก Denver II พบว่า พบว่า เด็ก จำนวน 40 คน มีการพัฒนาในภาพรวมสมวัย จำนวน 37 คน คิดเป็นร้อยละ 92.5 สงสัยว่ามีพัฒนาการล่าช้า จำนวน 2 คน คิดเป็นร้อยละ 5.00 และไม่สามารถทดสอบพัฒนาการได้ 1 คน คิดเป็นร้อยละ 2.50 ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 จำนวน ร้อยละของผลการประเมินพัฒนาการโดยรวม (n = 40)

ผลการประเมิน	จำนวน	ร้อยละ
สมวัย	37	92.50
สงสัยล่าช้า	2	5.00
ไม่สามารถทดสอบได้	1	2.50
รวม	40	100.00

การประเมินพัฒนาการเด็กโดยรวมประกอบด้วย พัฒนาการรายด้าน 4 ด้าน พบว่า เด็กมีพัฒนาการสมวัยมากที่สุดในด้านกล้ามเนื้อใหญ่ ร้อยละ 97.50 รองลงมาคือ ด้านสังคมและการช่วยเหลือตนเอง ร้อยละ 95.00 รวมทั้งด้านกล้ามเนื้อเล็กและการปรับตัว ร้อยละ 95.00 ดังตารางที่ 4

ตารางที่ 4 จำนวน ร้อยละของผลการประเมินพัฒนาการเด็กรายด้าน (n = 40)

พัฒนาการ	ด้านสังคมและการช่วยเหลือตนเอง		ด้านกล้ามเนื้อเล็ก		ด้านภาษา		ด้านกล้ามเนื้อใหญ่	
	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ	จำนวน	ร้อยละ
สมวัย	38	95.00	38	95.00	37	92.50	39	97.50
สงสัยล่าช้า	1	2.50	1	2.50	2	5.00	0	0.00
ไม่สามารถทดสอบได้	1	2.50	1	2.50	1	2.50	1	2.50
รวม	40	100	40	100	40	100	40	100

3. เจ็อนไขปัจัจัยที่มีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

3.1 เจ็อนไขปัจัจัยที่ส่งเสริมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน คือ ภาวะผู้นำของกลุ่มแกนนำ วิสัยทัศน์ของกลุ่มแกนนำ ความสนใจและความร่วมมือของชุมชน

3.2 เจ็อนไขปัจัจัยที่เป็นอุปสรรคในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน คือ ภาระงานของกลุ่มแกนนำ การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน

อภิปรายผล

1. รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

กระบวนการวิจัยมุ่งเน้นให้ผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วย ครอบครัว ชุมชน และหน่วยงานที่รับผิดชอบในพื้นที่ เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนที่ก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้และเปิดใจรับฟังซึ่งกันและกัน ส่งผลให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ อันเนื่องมาจากกระบวนการทั้ง 6 ขั้นตอน คือการสร้างบรรยากาศการยอมรับของชุมชนและคัดเลือกแกนนำ

ชุมชน การสร้างความตระหนักและปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์การทำงานร่วมกัน การระดมความคิดเห็นเพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหา สสำรวจความต้องการและหาแนวทางร่วมกันการวางแผนการดำเนินงาน การดำเนินงานตามแผน และสรุป ประเมินผลรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปีโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนสอดคล้องกับ จิรัชยา ทองจันทร์ (2551) ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ (2543) และอนุรักษ ปัญญาอนุวัฒน์ (2548) ได้สรุปกระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอนไว้ว่า

1) การมีส่วนร่วมในการศึกษาชุมชน จะเป็นกระตุ้นให้ประชาชนได้ร่วมกันเรียนรู้สภาพของชุมชน การดำเนินชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการทำงานและร่วมกันค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา ตลอดจนการจัดลำดับความสำคัญของปัญหา

2) การมีส่วนร่วมในการวางแผน โดยการมีการรวมกลุ่มอภิปรายและแสดงความคิดเห็นเพื่อ การกำหนดนโยบาย วัตถุประสงค์ วิธีการ แนวทางการดำเนินงานและทรัพยากรที่จะต้องใช้

3) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา โดยการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ แรงงาน เงินทุน หรือเข้าร่วมบริหารงาน การใช้ทรัพยากร การ

ประสานงาน การดำเนินการขอความช่วยเหลือจากภายนอก

4) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา เป็นการนำเอากิจกรรมมาใช้ให้เกิดประโยชน์ทั้งด้านวัตถุ และจิตใจโดยอยู่บนพื้นฐานของความเท่าเทียมกันของบุคคลและสังคม

5) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลการพัฒนาเพื่อที่จะแก้ไขปัญหาดังกล่าวที่เกิดขึ้นได้ทันที

นอกจากนี้ นิตยา ศรภักดี และคณะ (2542) ได้ศึกษาการส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาการของเด็ก โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนศาลายา วิธีการศึกษาโดยการกระตุ้นให้ครอบครัวและชุมชนมีจิตสำนึกตระหนักถึงความสำคัญและบทบาทของตนเอง รวมทั้งตั้งวิสัยทัศน์ในการพัฒนาการลูกร่วมกัน ชุมชนได้รับการส่งเสริมให้จัดกิจกรรมพัฒนาเด็กโดยพ่อแม่ร่วมทำกิจกรรมสร้างสรรคกับลูก ครอบครัวและชุมชนได้วางแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาการเด็กรวมถึงการระดมความคิดเห็น การใช้สถานที่ และทรัพยากรในการสร้างสภาพแวดล้อมที่อบอุ่นและเป็นมิตรแก่เด็ก ผู้นำ ชุมชน ครอบครัว เด็ก และผู้ที่โตกว่ามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยช่วยกันระดมความคิดเห็น วางแผนจัดหาทุนเพื่อใช้ในการสร้างสนามเด็กเล่น ห้องสมุดสำหรับเด็กๆ ซึ่งนำมาซึ่งสัมพันธภาพที่ดีในครอบครัว มีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและติดต่อสื่อสารกันของครอบครัว ซึ่งการที่ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการย่อมได้ผลที่สอดคล้องกับวิถีของชุมชนเอง

2. ผลการส่งเสริมพัฒนาการเด็กก่อนวัยเรียน โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน
ผลการส่งเสริมพัฒนาการเด็กวัยก่อนเรียนโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนหลังการดำเนินงาน

วิจัยเชิงปฏิบัติการที่สำคัญที่นำมาอภิปรายมีดังต่อไปนี้ การมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน การวิจัยเชิงปฏิบัติการโดยการมุ่งเน้นให้ครอบครัวและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ส่งผลให้ครอบครัวและชุมชนมีความตระหนักและเห็นความสำคัญของเด็กที่จะเป็นอนาคตของชาติต่อไป การเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการ และได้ร่วมวิสัยทัศน์ร่วมกันทำให้ทุกคนมีเป้าหมายในการดำเนินงานและมีความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ จึงมีความสนใจที่จะเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุวรา ลิ้มปัสสไต (2548) ได้ศึกษารูปแบบการส่งเสริมสุขภาพกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูงโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนโดยใช้เทคนิคกระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม (AIC) มีกิจกรรมสนทนากลุ่มเพื่อให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หลังจากนั้นร่วมแก้ปัญหาและแก้ไขปัญหาโดยใช้กระบวนการ AIC นำแผนไปสู่การปฏิบัติและประเมินผล จากการประชุมวางแผนอย่างมีส่วนร่วม ชุมชนมีส่วนร่วมในการประชุมเป็นอย่างดี มีการดำเนินโครงการส่งเสริมสุขภาพในชุมชนอย่างต่อเนื่อง

3. เงื่อนไขปัจจัยที่ส่งเสริม และเป็นอุปสรรคต่อการเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ในการวิจัยครั้งนี้ พบว่าปัจจัยที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ประสบผลสำเร็จที่สำคัญ คือภาวะผู้นำของแกนนำ วิสัยทัศน์ของชุมชนที่มุ่งเน้นความสามัคคี เพื่อนำหมู่บ้านไปสู่ชุมชนเข้มแข็ง ความสนใจของครอบครัวและชุมชนในการจัดกิจกรรมกระบวนการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วม การวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนเป็นสำคัญเนื่องจากชุมชนจะมีบทบาทต่อการส่งเสริม

สุขภาพทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพของคนในชุมชน และการพัฒนาชุมชนให้เอื้อต่อการพัฒนา ซึ่งสอดคล้องกับอารีรัตน์ ขำอยู่ และคณะ (2545) ได้กล่าวถึง บทบาทของชุมชนหรือสมาชิกของชุมชนสามารถมีบทบาทต่อการดำเนินงานสุขภาพ ดังนี้

1) บทบาทต่อบุคคล (The individual health approach) มุ่งพัฒนาศักยภาพของบุคคลเพื่อให้มีความเข้มแข็งสามารถแก้ไขปัญหาสุขภาพ และเผชิญกับสถานการณ์ชีวิต และสิ่งแวดล้อมได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีกลยุทธ์การทำงานที่หลากหลาย เช่น การเพิ่มความเข้มแข็งของร่างกายและระบบภูมิคุ้มกันโรค เพิ่มแรงจูงใจในการที่จะดูแลสุขภาพ เพิ่มพูนความรู้ด้านสุขภาพ และการสนับสนุนผ่านกิจกรรมทางสังคม วัฒนธรรม

2) บทบาทต่อชุมชน (The community health approach) มุ่งสร้างและเพิ่มศักยภาพของระบบนิเวศสังคมให้ดีขึ้น อันจะทำให้เกิดสิ่งแวดล้อมที่ดีต่อสุขภาพ โดยใช้กลยุทธ์ที่กว้างขวาง เช่น การผสมผสานนโยบายรูปแบบนี้จะเป็นการพัฒนาศักยภาพทางด้านสุขภาพของชุมชนพร้อมไปกับการลดอันตราย และลดความเสี่ยงด้านสุขภาพของชุมชน

สรุปผลการวิจัย

โดยสรุปรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชนที่ได้ดำเนินการ ส่งผลให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จ สามารถปลูกจิตสำนึกและเปลี่ยนแปลงเจตคติในการทำงานก่อให้เกิดการบูรณาการร่วมกัน โดยเฉพาะการนำวัฒนธรรมอีสาน และภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นส่วนหนึ่งของการส่งเสริมพัฒนาการรวมถึงครอบครัว ชุมชน และ หน่วยงานที่รับผิดชอบได้

เห็นถึงความสำคัญของเด็กอายุ 1-3 ปี และตระหนักถึงบทบาทของตนนำมาซึ่งการดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มีระบบและครอบคลุมในทุกมิติ สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

1. การส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ควรให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน โดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล องค์การบริหารส่วนตำบล และศูนย์พัฒนาเด็กเล็กในชุมชนควรให้ความสำคัญกับความตระหนักแก่ครอบครัวและกลุ่มแกนนำชุมชนเพื่อนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง

2. การดำเนินงานส่งเสริมพัฒนาการเด็กควรคำนึงถึงบริบทของชุมชน ทรพยากรในชุมชนที่สามารถนำมาใช้ในการสร้างสนามเด็กเล่น อุปกรณ์เล่นในสนามเด็กเล่นต้องมีการดำเนินงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่มีปัญหาพัฒนาการล่าช้าโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

2. ควรศึกษารูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กพิการและด้อยโอกาสโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน

เอกสารอ้างอิง

กัลยาณมิตรเพื่อพัฒนาเด็กและเยาวชน, มูลนิธิ. (2557). **ยุทธศาสตร์การพัฒนาเด็กและเยาวชน พ.ศ. 2558 – 2560.** หนองคาย : มูลนิธิกัลยาณมิตรหนองคาย.

คณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ.

(2554). **แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ พ.ศ. 2555 – 2559.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมชน สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.

จิรัชยา ทองจันทร์. (2551). รูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี โดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน : กรณีศึกษาตำบลมูโนะ อำเภอสุโขทัย โกลก จังหวัดนราธิวาส. **วารสารศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี.** ปีที่ 19 (ฉบับที่ 2), 115-128.

ตำบลบ้านยาง, โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ. (2557). **สรุปผลงานโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยาง ปี 2557.** บุรีรัมย์ : ฝ่ายแผนงานโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบ้านยาง.

นฤมล ศรีคนรัมย์. (2559). ผู้ปกครองเด็ก. **สัมภาษณ์.** (20 พฤษภาคม).

นิตยา คชภักดี. (2542). **รายงานการวิจัยเรื่อง การส่งเสริมสุขภาพและพัฒนาการของเด็กโดยการมีส่วนร่วมของครอบครัวและชุมชน ศาลาया.** นครปฐม : สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว มหาวิทยาลัยมหิดล.

ปรีชาติ วลัยเสถียร และคณะ. (2543). **รายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.** กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนวิจัย (สกว.).

สุวรา ลิ้มปัสดีไธ. (2548). **รูปแบบการส่งเสริมสุขภาพกลุ่มเสี่ยงโรคเบาหวานและโรคความดันโลหิตสูง โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน.** วิทยานิพนธ์ปริญญาสาธาณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

อนุรักษ์ ปัญญาวัฒน์. (2548). **การวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม : การเรียนรู้กับชุมชน.** กรุงเทพฯ : เครือข่ายงานวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ.

อารีรัตน์ ขำอยู่และคณะ. (2545). **พัฒนาการเด็กอายุ 1-3 ปี ในศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก กรรมการพัฒนาชุมชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ** **วารสารคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา.** ปีที่ 9 (ฉบับที่ 3), 1 – 12.